

Uns versos d'Horaci a la vora de l'Onyar

Dolors Condom

L'arquitecte Rafael Masó va emprendre pels volts de l'any 1922 la reforma dels interiors i de les façanes de l'edifici del carrer de Santa Clara núm. 9 destinat a la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis i també, aleshores, a l'Institut de la Dona que treballa (1).

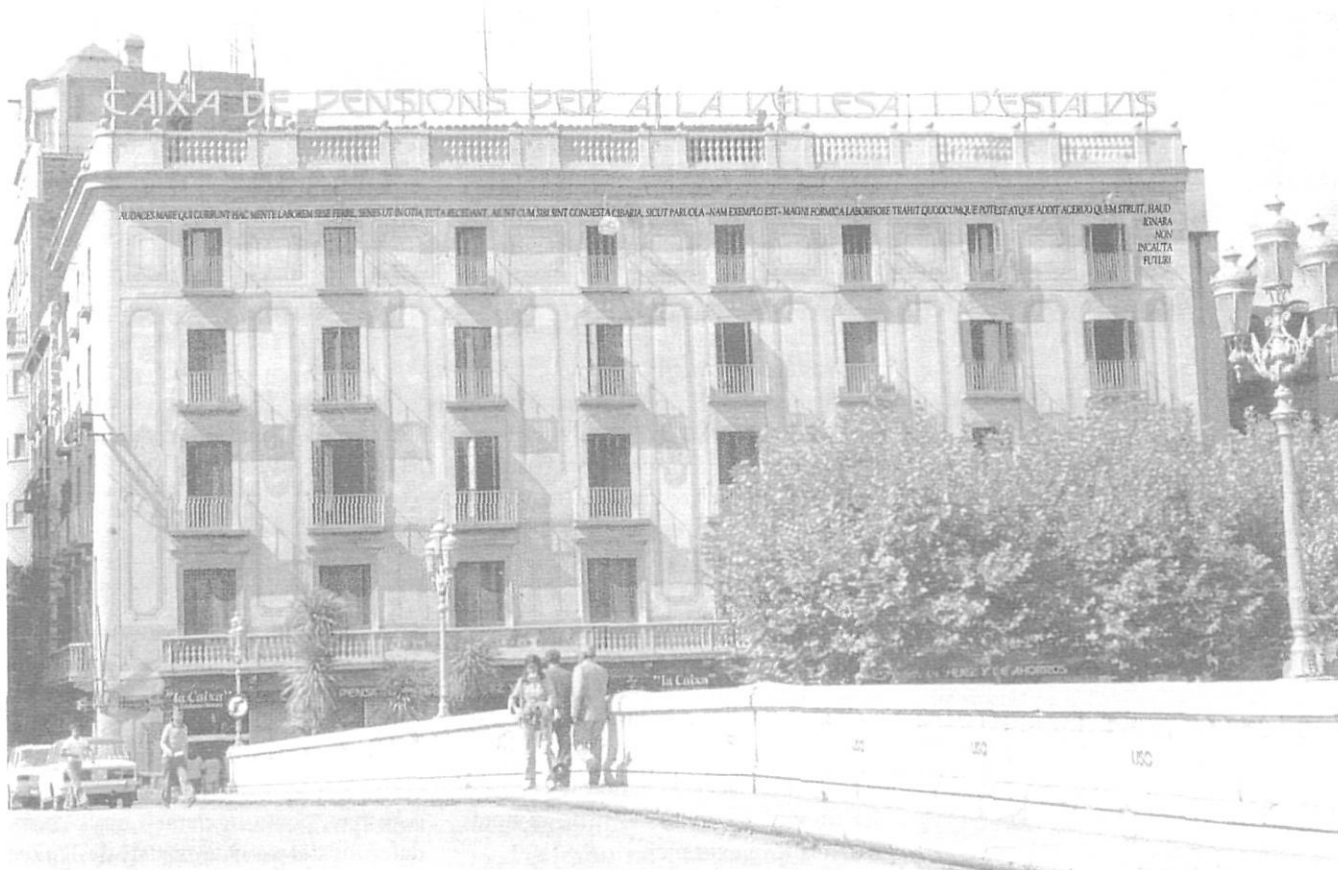
En la decoració de les façanes cal remarcar la presència d'uns mots en llengua llatina que, gravats sota la cornisa, coronen els enfronts del carrer Nou i del carrer de Santa Clara, tot formant un epígraf escaient per a la institució que hi tingué estatge i que avui coneixem amb el nom de "la Caixa".

Aquests mots, si bé estan diposats en una sola línia (2), són, en realitat, els versos 28-35 –vuit hexàmetres dactílics– de la *Sàtira* I, 1 del poeta llatí Quint Horaci Flac del segle I a.C.

Heus aquí el text i la traducció:

*Ille grauem duro terram qui uertit aratro,
perfidus hic caupo, miles nauataeque per omne
audaces mare qui currunt hac mente laborem
sese ferre, senes ut in otia tuta recedant,
aiunt cum sibi sint congesta cibaria, sicut
paruola –nam exemplo est– magni formica laboris
ore trahit quodcumque potest atque addit aceruo
quem struit, haud ignara non incauta futuri.*

«Aquell que amb la dura arada remou la terra feixuga, aquest hostaler fementit, el soldat i els mariners que, agosarats, travessen tot el mar, diuen que ells suporten el fatic de llur treball per aquesta raó: perquè en llur vellesa es puguin retirar a un repòs segur, després d'haver aplegat el necessari per viure, talment com la petita formiga –ella els serveix d'exemple– arrossega en la seva boca tot el que pot i ho afegeix al munt que va construint, coneixedora i previsorà del futur».

Reflexió horaciana sobre el treball i la previsió

La *Sàtira* I, 1, a la qual pertanyen aquests versos, és una mena de diàleg imaginari entre el poeta i l'home cobejós, tot partint del fet que ningú no està content amb la seva sort i enveja la del veí. Així, hi trobem tot un seguit de consideracions entorn de l'amor a les riqueses, amb argumentacions sobre l'ambició, que les persegueix, i l'avarícia, que les guarda àvidament. El poeta en defensa la moderació.

En els versos que hem transcrit, Horaci, poeta i moralista, ens invita a una reflexió sobre el treball i la previsió i, conscient que la vida no ha donat res als mortals sense un gran treball, *nil sine magno iuita labore dedit mortalibus*, concreta la seva reflexió en els camperols, els hostalers, els soldats i els mariners. Tots –diu– suporten les dificultats de llur tasca pensant en el dia de demà, en què esperen tenir un refugi per a llur vellesa i un descans preparat amb els recursos aplegats mitjançant el treball.

L'esforç i la duresa de la feina de camperol, *ille... terram qui uertit...* (3), ens el signifiquen prou notòriament els adjectius *grauem* i *duro*, que Horaci ha volgut aplicar, respectivament, a

terram i a *aratro*. Cal recordar que els romans van tenir sempre el camperol en gran estima, el consideraven *bonus*, *diligentissimus*, *sollers*, *assiduus* o, fins i tot, *fortunatus*.

Altrament, l'activitat del *caupo*, l'hostaler o taverner, no gaudia de massa bona anomenada i, entenent, potser, que el seu treball no és desinteressat, el poeta no dubta de qualificar-lo de *perfidus*; en un altre lloc parlarà dels *caupones maligni* (4).

Després de citar el soldat, *miles*, de qui en uns versos anteriors s'ha dit que està casat dels llargs anys de servei, *grauis annis miles*, la llista es clou amb la referència als *nautae*, els mariners, que són *audaces*, perquè, amb les naus colpejades sovint pels vents impetuosos, travessen el mar, considerat *dissociabile* (5) i fugen de la pobresa!

Horaci compara l'activitat previsorora d'aquests homes amb la de la formiga, la qual, malgrat la seva petitesa, *paruola formica*, és un exemple de gran laboriositat, *magni laboris*. Ella, previsorora de l'avenir, arreplega en la seva boca tot el que pot i ho va afegint al seu munt. *Tradit*, *addit* i *struit* indiquen les accions successives que realitza per dur a bon terme el seu propòsit i per poder passar un bon hivern.

També el poeta Virgili, contemporani i amic d'Horaci, ens parla de la formiga que tem la misèria per a la vellesa, *inopi metuens formica senectae* (*Georg.* I, 186) (6) i en l'*Eneida* IV, 402, en referir-se als troians atrafegats amb els preparatius de la marxa de Cartago, fa una bella comparança amb el treball de les formigues, quan, en previsió de l'hivern, *hiemis memores*, saquegen un gran munt de blat i se l'emporten a llur boic. Aleshores –diu– tota la sendera bull de feina, *operare omnis semita feruet*. Aquesta comparança ens recorda, i cal pensar que n'és una imitació, el que diu Homer (*Iliada* II, 147 ss.) referint-se a les abelles.

Un altre poeta llatí, Ovidi, recorda en les *Metamorfosis* VII, 655 ss. el mite, ja conegut d'Hesíode, de la transformació, per obra de Zeus, de les formigues en homes, els mirmídon, i diu d'aquests que són una raça estalviadora, *parcum genus*, pacient al treball, tenaç en el que cerca i conservadora del que ha aplegat.

Les faules, des dels seus orígens més remots, no podien ésser alienes a l'*exemplum* de la formiga treballadora i previsorora. Així, sense apartar-nos del món clàssic, Isop ens diu, per exemple, en la faula de *La formiga i l'escarabat*

La dèria horaciana del noucentisme

Rafel Masó va viure l'ambient horacià que impregnava les lletres catalanes de començament de segle, i va ser amic de Costa i Llobera, autor de les "Horacianes".

que els qui en la prosperitat no penses en el demà, quan les circumstàncies canvien, han de suportar greus privacions. Recreacions i transformacions d'aquesta faula no manquen en altres fabulistes de l'antiguitat, com Fedre, Babri i Avià; en la tradició medieval és prou coneguda la faula que té per protagonistes la formiga i la cigala i a través de l'interès pel gènere fabulístic desvetllat per La Fontaine, tot un seguit de descendents literaris n'han prodigat la difusió.

I és que en la formiga, com deia Ciceró, hi ha *non modo sensus, sed etiã ratio, mens et memoria*.

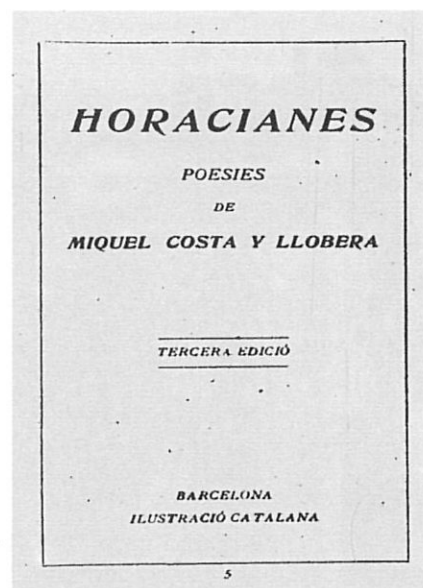
L'any 1906 foren publicades les *Horacianes* del poeta mallorquí Miquel Costa i Llobera i els ideals clàssics de serenor i d'equilibri espiritual que aquest propugnava el feren un precursor indiscutible del moviment noucentista i un exemple per als poetes seguidors d'aquest moviment.

Si a partir del darrer terç del segle passat foren abundants les traduccions i les incorporacions de la poesia d'Horaci en la literatura catalana, aquesta tasca de traducció i d'imitació no s'aturà i culminà al llarg dels anys vint. Al començament de segle es respirava en les lletres catalanes un fervorós ambient horacià i, com diu Carles Garriga (7), una dèria horaciana havia envaït la nostra literatura; Eugeni d'Ors en la glossa *Horacianisme* fa referència a la proliferació d'aquest corrent en els Jocs Florals, tot dient, però, que no és bo d'abusar-ne, car «no té dret un poble a fer literatura horaciana, si no fa horaciana la seva existència».

Horaci amb les seves *Odes*, els *Èpodes*, les *Sàtires* i les *Epístoles* s'havia guanyat ben merescudament la consideració de poeta immortal i la seva influència en la literatura occidental s'havia fet palesa al llarg dels temps. En els nostres grans poetes noucentistes es deixà sentir també –i d'una manera especial– aquesta influència i, ja fos rebuda de forma directa o indirecta, aquesta amarà, d'una forma o altra, el pensament i les obres del moment.

No ha de sorprendre'ns, doncs, que Rafael Masó, arquitecte i poeta, que participava dels ideals noucentistes (8), conscient, per altra banda, que en els escriptors de l'antiguitat clàssica hom podia trobar tractades qüestions vàlides en tots els temps, acudís al poeta de Venússia i es fes ressò d'aquell horacianisme en vigor i volgués, així, que uns versos d'Horaci figuressin, com un epígraf escaient, en un edifici situat en un lloc ben cèntric de la nostra ciutat.

Masó, home de gran sensibilitat, delerós sempre de saber, que es relacionà amb els més conspicus escriptors i artistes del seu temps, que fou inspirador i promotor de les diverses activitats culturals de la societat Athenea, que fou amic d'humanistes i pedagogs com Llorenç Riber, Carles Riba i el mateix Costa i Llobera i que, sens dubte, degué conèi-

xer el llibre de Xavier Carbó i Maymí, *Migjorn*, publicat a Girona l'any 1919 i que conté la traducció en hexàmetres catalans de l'*Epístola ad Pisones* (9), podia participar de l'apropament als vells poetes grecs i llatins i més concretament a Horaci, poeta moderat i molt curós, defensor del *ne quid nimis* i de l'*aurora mediocritas*, cantor de l'amor i de la vida, amb un epicureisme, tanmateix, delicat, manifestat en un art de viure reflexiu i amb una obra literària que hom pot acceptar que és una mena de meditació poètica de la condició humana.

La celebració de dos bimil·lenaris

Horaci va néixer a Venússia –avui Venosa– el dia 8 de desembre de l'any 65 a.C. L'any 1935 es complí, doncs, el bimil·lenari de la seva naixença i amb motiu d'aquest esdeveniment es feren arreu del món gran nombre de celebracions, i el poeta venusià fou recordat molt generosament en articles i estudis diversos, que contribuïren a enaltir, de forma ben esplendorosa, l'obra i la figura d'aquell que fou cantat per Miquel Costa i Llobera com a «Príncep afile de la docta lira, mestre i custodi de la forma bella...».

Catalunya no restà enrere en aquesta commemoració i periòdics i revistes es feren ressò de l'excel·lència i notorietat de la poesia horaciana.

La llista de totes les aportacions i col·laboracions seria, evidentment, molt llarga; em permeto de remetre el lector a l'estudi, gairebé exhaustiu, que sobre aquesta qüestió ha fet el professor Jaume Medina (10).

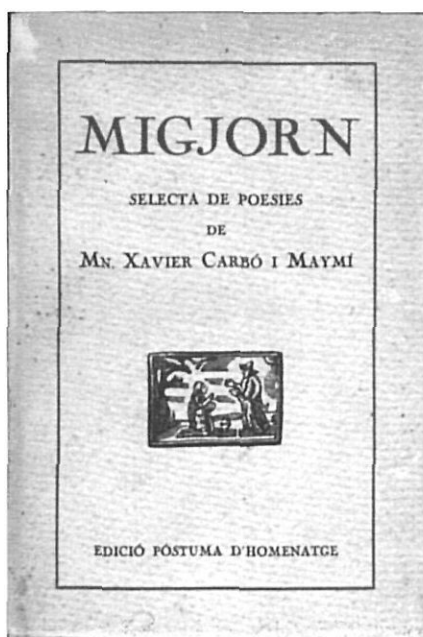
No em puc estar, però, de citar una especial col·laboració gironina, la del núm. 2 de la revista *Víctors*, 1 de febrer de 1936, amb un magnífic article del malaguanyat i enyorat llatí i pedagog, Eduard Valentí i Fiol, el qual, sota el títol *Horaci poeta romà*, analitza la significació especial d'Horaci a Roma en una època de canvis i de trasbalsaments, i posa en relleu l'esperança del poeta i la seva confiança en l'obra restauradora d'August.

La batalla d'Àctium –diu– converteix definitivament Horaci en el gran poeta cívic romà. Afirma que ell i August són protegits per les Muses.

Es dona la circumstància que Rafael Masó va morir precisament l'any 1935, just quan es complien els dos mil anys del naixement d'Horaci. En el núm. 1 de l'esmentada revista *Víctors*, 1 de gener de 1936, Josep Claret dedica un record a Masó i, en comentar la seva obra, ens diu d'ell que és conegut de tots «com a amant de les arts, com a poeta, com a català i gironí, com a home d'empenta i creador de noves tendències».

Des d'aquell primer bimil·lenari ha transcorregut més de mig segle; el seu ressò no s'ha, tanmateix, apagat, car l'homenatge que al llarg dels anys 1935 i 1936 hom va retre a la figura del gran poeta llatí va ésser fecund en estudis i aportacions entorn de l'obra

Eugeni d'Ors va escriure la glossa "Horacianisme", sobre la dèria que havia envaït la literatura catalana del seu temps.

Masó degué conèixer, sens dubte, el llibre de Xavier Carbó "Migjorn", publicat a Girona l'any 1919.

horaciana i punt de partença, també, de recerques molt valuoses.

D'aleshores, per exemple, data l'estudi de Carles Riba *Horaci en les literatures ibèriques*, que comença amb una referència a Josep Carner «delitosa-ment horacià a les seves hores» (11).

Enguany, justament, és la mort d'Horaci la que motiva la celebració d'un segon bimil·lenari. Quint Horaci Flac va morir el 27 de novembre de l'any 8 a.C., quan tenia cinquanta-set anys.

La remembrança d'aquest fet, ultra algun article que ja hem pogut llegir en la premsa diària, va donar ocasió a la celebració, els dies 22, 23 i 24 del setembre propassat, d'un congrés de tema monogràfic a la Universitat de Santiago de Compostela i, abans de finalitzar l'any 1992, sota el lema horacià *non omnis moriar...*, la Universitat de Salamanca preparava el seu congrés que s'articula en 12 ponències i 36 comunicacions.

Promet també tenir gran relleu el proper *Convegno Internazionale di Studi Oraziani* de la ciutat de Venosa, on va néixer el poeta. Per altra banda, la Societat Catalana d'Estudis Clàssics té previst un simposi extraordinari i diverses activitats commemoratives que es desenvoluparan al llarg de l'any 1993.

Em plauria que en aquesta meva col·laboració i modesta aportació hom volgués veure-hi també una adhesió als actes del bimil·lenari de la mort d'Horaci.

Els versos que han inspirat el present treball i que m'insten a alçar la mirada, quan passo pel Pont de Pedra, em porten el record ineludible dels mots de l'Oda III 30: *Exegi monumentum aere perennius...*, «he acabat un monument més durador que el bronze... que ni la pluja rosegadora ni la desfermada tramuntana no podran destruir... ni la successió dels anys ni el pas del temps fugisser...», *non omnis moriar...*, «no moriré pas tot jo...» (12).

Si em fos possible ara de formular un desig, demanaria que aquells versos de la *Sàtira I*, I de Quint Horaci Flac, que un gironí il·lustre va fer gravar en el coronament de les façanes de l'edifici de "la Caixa", no puguin mai ésser esborrats i puguin mantenir el seu lloc a la vora de les aigües de l'Onyar, el riu tan nostre i tan cantat pels poetes nostres i que és *fluvius*, groguenc, com el *Tiberis* exalçat sovint pel poeta romà.

Dolors Condom i Gratacós
és professora de Llatí

NOTES

1. Modificacions posteriors han desfigurat molt l'edifici.
2. Llevat dels mots finals del vers 35 i altres mots en lletra més reduïda, que assenyalen la participació de Rafael Masó i que ocupen l'extrem superior de la façana principal.
3. Amb aquesta perfrasi es fa referència a l'*agrícola*, citat en el vers 9.
4. *Sàtira I*, 5, 4.
5. És un tòpic que Roma no fou un poble de vocació marinera. Per a Horaci l'oceà és *dissociabile*, és a dir, una mena de barrera i no un camí; travessar-lo és com un desafiament als déus.
6. Aquí amb el terme *vellesa* es vol indicar l'hivern, atesa la creença que les formigues només vivien un any.
7. Carles Garriga, *La restauració clàssica d'Eugeni d'Ors*, Curial. Edicions Catalanes, Barcelona 1981, pàg. 46.
8. Vegeu, especialment, Dolors Oller, *La poesia de Rafael Masó*, Col·legi Universitari de Girona, Girona 1980, pàg. 20.
9. Xavier Carbó va morir el 22 de novembre de 1918. El llibre fou publicat en una edició pòstuma d'homenatge. Vegeu Jaume Medina, «Horaci en la literatura catalana», a *Els Marges*, núm. 7, juny del 1976, Barcelona, pàg. 103; també Joan Carreras i Péra, «Xavier Carbó i Maimí i Carles Riba i Bracons...» a *El Pint*, 14 d'octubre de 1982, pàg. 9.
10. *Op.cit.*, pp. 93-106.
11. Aquest estudi fou llegit a l'*Istituto di Studi Romani*, de Roma, el 7 de maig de 1935 i és publicat a *Per comprendre*, Barcelona 1938, pp. 181-215.
12. Traducció de Josep Vergés, *Horaci, Odes i Epodes*, v. II, Col·legi F.B.M., Barcelona 1981, p. 69.